

11. **Bukowski I. Ks.** Dzieje reformacji w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku. Krakow, 1883. – Т.1. – 228 s.

12. **Orichovski St.** Kroniki polskie: Od zgonu Zigmunda 1-go. - Warszawa, 1805. – 172 s.

УДК 1+155.9

Н. Ф. Юхименко

ХАРАКТЕР ЯК ФАКТОР САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

З'ясовано важливість моральних регуляторів поведінки особистості у виборі нею способів задоволення об'єктивних потреб. Підкреслено, що розуміння людської мотивації має впливати із розуміння людської ситуації, а форма взаємодії людини з іншими людьми залежить від її характеру. Характер визначено як критерій відбору особистістю ідей та цінностей у процесі її діяльності.

Ключові слова: особистість, самореалізація, характер, темперамент, потреби, інтереси, цінності.

Выяснено важность моральных регуляторов поведения личности в выборе ею способов удовлетворения объективных потребностей. Подчеркнуто, что понимание человеческой мотивации должно следовать из понимания человеческой ситуации, а форма взаимодействия человека с другими людьми зависит от его характера. Характер определен как критерий отбора личностью идей и ценностей в процессе ее деятельности.

Ключевые слова: личность, самореализация, характер, темперамент, потребности, интересы, ценности.

Clear the importance of moral behavior of the individual controls in the selection of its way to meet the objective requirements. Emphasized that an understanding of human motivation should follow the understanding of the human situation, and the form of interaction with other people depends on its nature. Character is defined as a criterion for selection of the individual ideas and values in the course of its activities.

Keywords: personality, self-realization, character, temperament, needs, interests, and values.

© Н. Ф. Юхименко, 2012

Постійно відчуваючи завдяки потребам тісний взаємозв'язок, невіддільність від світу, людина найчастіше виражає це у формі вимог до оточуючої дійсності. Це – функціональний аспект «роботи» наших потреб, що виникають безпосередньо із їх як родового, так і індивідуального генетичного розвитку, із особливостей відображення людиною необхідності в даному процесі. Залежно від того, як відображаються потреби людини, а потім задовольняються їх вимоги до оточуючого середовища, у неї формуються індивідуальні якості, притаманні тільки їй особливості взаємостосунків з людьми і природою. Але якщо через певні причини людина позбувається можливості нормально задовольняти свої потреби, вона починає поступово втрачати одні властивості і набувати інших. Проблема усвідомлення, прояву потреб, як і проблема їх виникнення в житті кожної людини, тісно пов'язана з таким феноменом, як творчість.

Для дорослої людини вже недостатньо усвідомити об'єктивну необхідність як свою потребу – вона повинна активно перетворювати себе і зовнішній світ в ім'я прогресу. Адже від самого початку існування роду людського, людина, змінюючи умови свого природного та соціального буття, змінюючи оточуючий світ, створюючи знаряддя праці, змінюється сама.

У такому процесі характер відіграє важливу роль, оскільки багато в чому визначає поведінку людини, моделює її. Характер впливає й на те, які саме ідеї та цінності стануть визначальними у поведінці людини в процесі досягнення нею поставлених цілей.

Першими кроками в дослідженні проблеми самореалізації особистості у вітчизняній гуманітарній науці стали роботи, присвячені засадним питанням людини, її сутнісним силам, структурі та умовам їх реалізації. Це дослідження таких учених, як І.Є. Бекешина, І.В. Бойченко, Л.П. Бусва, А.Г. Здравомислов, О.Г. Мисливченко, Г.Л. Смирнов, В.І. Шинкарук та ін.

Українська філософська традиція висвітлення питань, пов'язаних з розвитком філософсько-антропологічних ідей неофрейдизму, репрезентована працями А.К. Бичко, І.В. Бичко, Б.А. Головка, О.А. Гордієнко, С.Б. Кримського, Л.Т. Левчук, В.В. Ляха, М.В. Поповича,

Г.Ю. Романова, Н.В. Хамітова та ін. Соціально-психологічні аспекти життєвого шляху особистості у своїх працях представили Є.І. Головаха, Н.В. Паніна, Л.В. Сохань, В.О. Тихонович. Вагомі дослідження проблеми самореалізації особистості в контексті культури висвітлено у розробках Л.Н. Когана, Н.І. Шаталової та ін. Культурологічний аспект життєдіяльності особистості аналізують В.П. Андрущенко, Є.К. Бистрицький, Л.В. Губерський, А.М. Єрмоленко, В.А. Малахов, І.Ф. Надольний та ін. дослідники. Але питання характеру та його визначальної ролі саме в процесі самореалізації особистості не отримало належної уваги дослідників.

Тому метою написання даної статті є прагнення показати, як саме характер впливає на поведінку особистості на шляху її самореалізації, та яким чином можливо пізнавати, і, що важливо, виховувати ті чи інші риси характеру особистості, що сприятимуть її самовдосконаленню.

Виклад основного матеріалу. Актуалізація завдання формування розумних потреб у членів суспільства продиктована ніяк не абстрактними гуманістичними ідеалами, вона впливає із об'єктивних закономірностей і особливостей людської життєдіяльності. В даному випадку суттєвою є та обставина, що людська життєдіяльність має цілеспрямований характер і здійснюється людьми в певній системі суспільних відносин.

Розумними можна назвати такі потреби, які сформувались за мірками самої людини як розумного, свідомого суспільного індивіда, для якого характерні гармонія між власними і суспільними інтересами, багатогранність та ставлення до світу, всесторонність розвитку його самого як особистості. За такого підходу і ті «обмеження», які передбачені категорією «розумної потреби», не будуть представлені як певний утиск прагнень, претензій людини, свого роду жертвовність, оскільки вони будуть волевиявом самої людини, її внутрішньою морально-психологічною позицією [1].

Межа між розумними та нерозумними потребами історично рухома. На основі закону піднесення потреб з розвитком суспільного виробництва, накопиченням матеріальних і духовних благ збагачуються і потреби людини, відбувається «перехід» нерозумних потреб у розумні.

Психологічна природа розумних потреб полягає у відкритті людиною свого внутрішнього світу на історичному шляху свого розвитку. Розумні потреби як добро та зло, красиве і потворне, істина і неправда, постають у системі людських понять в супроводі з нерозумними з самого початку існування людини як особистості, як індивідуальності.

Неважко помітити, що один із перерахованих критеріїв розумності людських потреб, а саме: досягнення цілісності і повноти людського життя, що приводять в кінцевому результаті до щастя як вищого блага для кожного, - є одночасно і основною потребою життя людини.

Потреби можуть розглядатися як розумні чи нерозумні лише з урахуванням способів, шляхів та об'єму їх задоволення. Це означає, що шляхи досягнення людиною повноти свого існування перебувають у прямопропорційній залежності від способів задоволення об'єктивно існуючих потреб.

Проблема розумних потреб – це і проблема міри, гармонії в розвитку матеріальних і духовних начал у свідомості і життєдіяльності людей. Вищий рівень особистісної структури людини проявляється саме в системі ставлень людини до себе, до інших людей, до суспільства в системі її світоглядної спрямованості, яка значною мірою визначається рівнем розвитку і задоволення духовних потреб людини (пізнавальних, інтелектуальних, естетичних, моральних, у творчості та інших).

Духовні потреби завжди вимагають нового, і в цьому їх особлива цінність. Матеріальні ж потреби можуть довго задовольнятися одними й тими ж предметами, які навіть у випадку їх частоті зміни не викликають до життя смислутворюючих мотивів діяльності, хоча почуття задоволення життям може виникати і в таких випадках.

Що ж є тим началом, завдяки якому людина не може здійснити поганий вчинок, завдяки якому вона, відповідно до історичної перспективи, буде своє життя? Таким началом, на наш погляд, є глибокі моральні переконання, внутрішнє начало, що виходить від самої особистості і є сплавом виховання та свідомої роботи думки самої людини. Особливо великого значення набувають моральні регулятори поведінки особистості у виборі нею способів задоволення об'єктивних потреб. Зрештою, сама моральність набуває властивості потреби, необхідність задоволення якої стає наріжним каменем усієї життєвої програми особистості. Це означає, що матеріальні, соціальні і духовні потреби людини, за певного рівня сформованості морального начала потрапляють під вплив останнього і в кожній потребі первинно присутній морально-визначений спосіб її задоволення.

В ході розвитку суспільства, науки, культури, іноді буває складно передбачити наперед, до яких конкретних результатів він приведе в плані задоволення повсякденних людських нужд. ХХ століття було особливо багатим на відкриття, які істотно змінили нашу працю, побут,

дали можливість людині ефективніше працювати, цікавіше використовувати вільний час, інтенсивніше отримувати і засвоювати інформацію [2].

Потреби інтереси та цінності – близькі і водночас не тотожні фундаментальні поняття. Вони вироблені в історії суспільної думки для позначення безпосередніх причин соціальних дій, в результаті яких відбуваються зміни і перетворення в різноманітних сферах життя. Тому філософський аналіз даних категорій невід’ємний від дослідження реальних життєвих ситуацій, соціальної практики, від аналізу актуальних проблем, що стоять нині перед нашим суспільством.

Завдяки потребам та інтересам матеріальні відносини переходять в ідеологічні, і навпаки, суспільна свідомість, ідеї та цінності перетворюються в реальні дії людей, що змінюють структуру їх суспільних відносин і зв’язків.

Через потреби, інтереси і ціннісні орієнтації об’єктивні суперечності буття проникають у внутрішній світ індивідів і соціальних груп, а через них – у суспільну свідомість. Тобто відбувається зовнішнє відображення у внутрішньому, але відображення не лише у вигляді закінчених логічно несуперечливих структур, але й у вигляді складної сукупності суперечливих спонукань і стимулів до дії.

Кожна особистість повинна прагнути до самоактуалізації та самореалізації. А в основі системи цінностей самоактуалізованої людини полягає її філософське ставлення до життя, її узгодженість із собою, зі своєю біологічною природою, сприйняття соціального життя і фізичної реальності. Таке ставлення до життя є тотальним і повсякденним, його наслідки можна відзначити у кожній оцінці й у кожному судженні самоактуалізованої людини. Адже всі симпатії й антипатії, доброзичливе ставлення й осуд, усі пропозиції та заперечення, моменти радості, смутку, переваги й оцінки – усе це сягає корінням у притаманне людині сприйняття життя.

Нагадаємо, що розуміння людської мотивації має впливати із розуміння людської ситуації. Сангвіністичний і холеричний темпераменти – це види реакцій, що характеризуються легкою збуджуваністю і швидкою зміною інтересу; інтереси слабкі у першого та сильні у другого. Флегматичний і меланхолічний темпераменти, навпаки, характеризуються стійкою, але низькою збуджуваністю інтересу; у флегматиків інтереси слабкі, а у меланхоліків – сильні. Риси характеру вважалися і вважаються у середовищі біхевіористики орієнтованих психологів синонімами властивостей поведінки. З цієї точки зору характер визначається як модель поведінки, характерна для даного індивіда, в той час, коли інші автори, як В. Мак-Даугаллу, Р.Г. Гордону та Креглеру, надавали особливого значення вольовому та динамічному елементам рис характеру [6]. Фрейд розвинув не тільки першу, але також і найбільш послідовну та глибоку теорію характеру як системи потягів, що зумовлюють поведінку, але не тотожні йому.

Людина може оволодівати речами, отримуючи із їхніх зовнішніх джерел чи створюючи їх засобами власних зусиль. Але вона повинна оволодівати ними і якимось чином асимілювати їх, щоб задовольнити свої потреби. До того ж, людина не може жити одна. Вона повинна об’єднатися з іншими для захисту, для праці, для сексуального задоволення, для гри, для виховання нащадків, для передачі знань і матеріальної власності. Але, крім того, людина за необхідністю пов’язана з іншими як одна з них, як частина певної групи. Повну уособленість неможливо витримати, вона несумісна з нормальним психічним станом. І знову ж, людина може вступати в стосунки з іншими людьми по-різному: вона може любити або ненавидіти; вона може змагатися чи співпрацювати; може збудувати соціальну систему, основу на рівності чи авторитеті, на свободі чи насиллі, але вона має так чи інакше вступати у ці стосунки, і форма цих стосунків залежить від її характеру.

Більше того, характер виконує також функцію відбору ідей та цінностей. Оскільки більшості людей здається, що ідеї незалежні від їхніх емоцій чи бажань і є результатом логічної дедукції, то вони вважають, що їхню життєву позицію підтверджують ідеї та оцінки, тоді як насправді останні є таким же результатом їх характеру, як і вчинки. Це підтвердження, у свою чергу, сприяє закріпленню такого складу характеру, який сформулювався, оскільки дозволяє йому здаватися правильним і доцільним.

Е.Фромм відповідно до типів характеру усі орієнтації розподіляє на плідні та неплідні. До неплідних він відносить рецептивну, здирницьку та ринкову орієнтації.

Людина з рецептивною орієнтацією уявляє, що джерело всіх благ знаходиться ззовні, і вважає, що єдиний спосіб досягти бажаного – це отримати його із такого ж зовнішнього джерела.

При експлуаторській орієнтації для людини джерело усіх благ – також ззовні, і нічого не можна зробити самому. Але експлуаторський тип не сподівається нічого отримати в дарунок, а відбирає бажане силою та хитрощами. Така орієнтація також поширюється на всі види діяльності. Здирницька орієнтація породжує людей, які мало вірять у те, що вони можуть отримати із зовнішнього світу щось нове, а безпеку свою вони вбачають тільки у здирництві та

економії. Витрати такі люди сприймають як загрозу і прагнуть оточити себе ніби-то захисною стіною, а основна їхня мета – якомога більше взяти і якнайменше віддати. Їхня скупість поширюється як на гроші та матеріальні речі, так і на почуття й думки.

Ринкова орієнтація розвинулась як домінуюча тільки в сучасну епоху. Ринкове поняття цінності, перевага мінової цінності над корисною привела до висхідного поняття цінності стосовно до людей, і, зокрема, щодо людини до самої себе. Орієнтацію характеру, що полягає у сприйнятті себе як товару а власної цінності як мінової, Фромм називає ринковою. Успіх значною мірою залежить від того, як добре людина уміє подати себе, наскільки привабливою є її «упаковка», також залежить від сімейного стану, спілкування з потрібними людьми.

Плідністю ж Фромм вважає реалізацію людиною наявних у ній можливостей, використання власних сил. Плідними є любов і мислення. Існує чимало способів реалізувати цю потребу, але тільки один із них дозволяє людині розкрити свої сили у самому процесі стосунків. Парадокс людського існування полягає у тому, що людина повинна одночасно шукати і близькості, і незалежності, тобто спільності з іншими, і, водночас, збереження своєї унікальності та особливості. Як ми показали, відповіддю на цей парадокс, як і на моральну проблему людини, є плідність її діяльності[5].

Загальноприйнятою є думка, що любов – це результат таємного потягу двох людей один до одного. Так, самотність та сексуальні бажання роблять закоханість легкою справою, і тут немає нічого дивного та таємничого. Але цей успіх так само швидко минає як і прийшов. Випадково коханими не стають. Здатність кожної людини любити викликає любов так само, як і зацікавленість робить людину цікавою. Плідна любов несумісна з пасивністю, із стороннім спостереженням за життям коханої людини, вона означає працю, переживання за її розвитком і справедливість. Об'єктивність вимагає не тільки бачити об'єкт таким, яким він є, але й бачити себе, яким є ти. Об'єктивність не означає відчуженість, а навпаки, не спроможність спотворювати і фальсифікувати речі, людей, себе. Вимушена активність не є протилежністю ліношам, вона їх доповнює, і разом вони протистоять плідності. Якщо людина здатна до плідної любові, вона любить також і себе. Коли ж людина може любити тільки інших, то вона взагалі не здатна любити. Себелюбство і любов до себе не лише не тотожні, але й прямо протилежні поняття. Себелюбець любить себе не занадто сильно, а занадто слабо; хоча насправді він ненавидить себе [5].

Ф. Ніцше стверджує, що чесні закохані повинні говорити: «Ми любимо один одного: подивимося, чи зможемо продовжувати любити один одного! Чи союз наш буде помилкою?» [3, с. 258]. Адже це нелегко – завжди бути удвох.

Гуманістична етика й філософія повинні впоратися із вказаною трудністю: якщо людина покликана бути єдиним суддею цінностей, то, мабуть, задоволення чи страждання стає основним показником добра і зла.

Спробуємо довести, що емпіричний аналіз природи задоволення, щастя і радості свідчить, що вони є різними, а іноді й протилежними феноменами.

«Самопізнання – це не осягнення якоїсь прихованої метафізичної і таємничої сутності, яку ми в побуті називаємо душею, чи науковим синонімом «психіка», а відтворення і осмислення того, що ми робили, як робили, і чому робили, як ставилися до інших і як вони ставилися до нас» [4, с. 5]. Нова епоха, що почалася з останньої чверті ХХ ст., характеризується появою ідеї ненасильницького світу, яка уже переросла філософські та релігійні оболонки і набуває зовнішності політичних вимог і навіть формул міжнародних договорів та декларацій.

Важливою рисою людини є не лише її вчинок, але й те, через що вона цей вчинок здійснює. Психологи ці причини називають мотивами вчинків.

Під рисою характеру ми будемо розуміти такі стійкі форми чи шаблони поведінки, що виникають у певних ситуаціях із досить великою вірогідністю, так, що можна передбачити цю поведінку. Коли ж ми не в змозі передбачити поведінку іншого чи свою власну, то не можемо вести мову і про риси характеру. Відповідно, пізнання самого себе є пізнанням власних рис характеру.

У роботі по самовихованню важливо знати, які результати слід отримувати: який я сьогодні, яким я повинен стати в результаті самовиховання – ось ті запитання, на які людина обов'язково має дати відповідь. Але для цього необхідно точно визначити цілі самовиховання. Вони ж можуть бути задані тими рисами, які людина має намір виробити у собі, підсилити чи, навпаки, послабити, згладити.

Дія влаштована так, що її результат існує в уяві наперед, до виконання дії, у вигляді ідеального образу результату. Цей образ і дозволяє координувати процес. Якщо я чітко уявлю ціль, то дія добре організується. Коли ж ці уявлення нечіткі, невизначені, то дія може, не реалізуватися.

Звичка, на відміну від навичок, полягає також і в потребі виконати певну дію. Якщо потреба

не задоволена, ми завжди відчуваємо почуття обмеженості. Так само у звичці, навик «зрісся» з потребою виконати дані дії. Але звички створюють схильність до дії певним чином. Риса характеру завжди усвідомлюється людиною, оскільки вона містить у собі певний спосіб мислення та розуміння. Розуміння і визначення риси насамперед вимагає усвідомлення образів, що викликають дії, відповідні їй.

Ю.М. Орлов виділяє дві групи рис характеру. Одна група – це спадкові риси, над проявом яких людина безсила, і риси, які можна змінити завдяки тренуванням. До першої групи належать зовнішність, будова тіла, стан здоров'я і розглядає їх учений як спадковий дар від батьків. А такі риси, як фізична сила, кмітливість, уміння вирішувати завдання, бути гарними товаришем та багато інших рис, розглядаються як набуті з досвіду [4, с. 31].

Якщо у житті вести себе абсолютно вільно, не докладаючи ніяких вольових зусиль, а чинити відповідно з тими потягами, які виникають у даний момент і на даному місці, то ми побачимо у собі якусь силу, яка нами керує. Оскільки будь-які дії повинні кимось керуватись, то за нашими звичками ми звикли бачити того, хто ними керує. Це спонукає нас думати, що кожен містить у собі цілу систему, яка працює сама по собі, не потребуючи нашого вольового втручання. Таку систему Орлов називає «людиною звички».

Але в житті ми знаходимо у собі риси, які свідчать про наші здібності активно впливати на таку «механічну людину звички». В такому випадку ми усвідомлюємо себе як «людину волі». Робота нашої волі лише у незначній її частині містить зусилля. А основними її частинами є знання та вміння мислити і уявляти так, як необхідно для реалізації певної цілі. При такому підході «людина звички» і «людина волі» починають діяти не як вороги, а як союзники. Хоча наша воля працює не наосліп. Її спрямованість залежить від системи цінностей та моральності. Воля сама по собі не є цінністю, вона набуває морального змісту завдяки визначенню того напрямку, у якому здійснюються вольові зусилля. Воля стає моральною чи аморальною завдяки цілям, які її збуджують. Адже людина, що працює в ім'я зла, також докладає певних зусиль. Наша слабкість часто проявляється саме в ті моменти, коли ми не можемо змусити себе зробити те, що необхідно з позицій моральної особистості. Отже, у кожному з нас є не тільки «людина звички», але й «людина волі». Життя ставить перед кожним з нас високі і часто неочікувані вимоги, які здебільшого апелюють до нашої «людини моральності» [4].

Самопізнання, таким чином, передбачає, вивчення власних емоційних бар'єрів, які заважають прийняттю вольового рішення, вимагають змушення до справи, тож наша «людина звички» не бажає робити необхідне. Тому, чим більше у нас таких емоційних бар'єрів, тим складніше доводиться нашій «людині волі» справлятися із «людиною звички».

Висновки. Все вищесказане означає, що дуже багато людей вважають своє життя осмисленим тільки тоді, коли переживають у чомусь потребу, коли прагнуть заповнити пусте місце. Однак ми знаємо, що самоактуалізовані люди, не зважаючи на те, що їхні базові потреби задоволені, знаходять у житті багатше значення, оскільки уміють жити в реальності буття.

Якщо говорити стисло, то наше спостереження полягає в тому, що стан радості, породжений задоволенням потреби, – нетривалий. На зміну йому снєзбаром знову приходить незадоволення, тільки більш високого порядку (в ідеалі). Мабуть, людська мрія про вічне щастя нездійсненна. Звичайно, щастя можливе, воно досягне і реальне. Але нам, схоже, не залишається нічого іншого, як змиритися із його швидкоплинністю, особливо якщо ми говоримо про вищі, найбільш інтенсивні форми щастя і радості. Вищі переживання тривають недовго, і вони не можуть бути довговічними. Інтенсивне відчуття щастя завжди епізодичне.

Бібліографічні посилання:

1. Долгов К.М. От Киркегора до Камю: очерки европейской философско-этической мысли XX века / К.М. Долгов. – М.: Искусство, 1990. – 399 с.
2. Донченко Е.А. Формирование разумных потребностей личности / Е. Донченко, Л. Сохань, В. Тихонович. – К.: Политиздат Украины, 1984. – 223 с.
3. Ницше Ф. Так говорил Заратустра: Книга для всех и ни для кого / Фридрих Ницше. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 406 с.
4. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности / Ю. М. Орлов. – М.: «Просвещение», 1991 г. - 287 с.
5. Фромм Э. Человек для себя / Эрих Фромм. – Минск: Коллегиум, 1992. – 253 с.
6. Юм Д. Трактат о человеческой природе или попытка применить основанный на опыте метод рассуждения к моральным предметам / Д. Юм // Кн.ІІІ. О Морали. - Сочинения в 2-х томах. – Т.1. – М.: Мысль, 1966. – С.599-788.